

Z archivu liberecké státní policie

Předvolební kampaň Sudetoněmecké strany v květnu 1938

JIŘÍ PLACHÝ

Parlamentní volby v Československu v roce 1935 přinesly jasně vítězství Sudetoněmecké straně (Sudetendeutsche Partei/für das Karpathengebiet: Karpathendeutsche Partei/- SdP), Konrada Henleina (1898–1945), která se stala ziskem 1 249 530 hlasů (15,18 % z odevzdaných) nejsilnějším politickým seskupením v republice a počtem mandátů (44) druhým nejsilnějším v parlamentu (první byla Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu s 1 176 593, resp. 14,29 % hlasů a 45 mandátů). Henlein získal zhruba dvě třetiny německých hlasů v ČR.

Anšlus Rakouska v březnu 1938 měl zásadní dopad i na sudetské Němce. SdP zahájila agresivní propagandistickou kampaň, v jejímž důsledku se s ní 23. března sjednotila německá agrární strana (Bund der Landwirte, politische Partei des christlich-deutschen Landvolkes - BdL) a o dva dny později i němečtí křesťanští sociálové (Deutsche Christlich-soziale Volkspartei - DCV). To byl v podstatě konec neoaktivistické politiky, kterou nadále reprezentovala již jen osamocená německá sociální demokracie (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik - DSAP), jež však pod tlakem událostí odešla z vládní koalice. SdP zároveň vyhlásila masivní nábor a počet jejích členů se mezi dubnem a květnem 1938 zvedl o 500 tisíc na 1,3 milionu, což byl na meziválečné československé politické scéně jev zcela nevídaný. Dne 24. dubna 1938 na sjezdu v Karlových Varech přijala osmibodový programové prohlášení, jímž se otevřeně přihlásila k nacionálnímu socialismu.

V průběhu května se začínaly množit zprávy o chystaném napa-

dení Československa nacistickým Německem, které čs. zpravodajcům potvrdil i agent A-54 neboli Paul Thümmel (1902–1945). Podle něj měly být v pohraničí příslušníky SdP prvního dne obecních voleb, tedy 22. května 1938, vyvolány nepokoje, což se mělo stát záminkou k tomu, aby německá armáda překročila čs. hranice. Když v říšskoněmeckém rozhlasovém vysílání zaznělo heslo „Altvater“ avizované Thümmelem, bylo v noci z 20. na 21. května 1938 rozhodnuto přijmout „zvýšená opatření na obranu republiky“ a povolal na mimořádné cvičení jeden ročník nejmladších záloh (tzn. vojáky, kteří vykonali prezenční službu v roce 1937, pět ročníků specialistů a záložníky zařazené ke Stráži obrany státu. „Květnová mobilizace“, jak bývají většinou tato opatření nepřesně označována, proběhla velmi úspěšně a prokázala připravenost čs. armády na obrannou válku.

Jedním z vnitropolitických důsledků přijatých opatření mělo být i zajištění klidného průběhu obecních voleb (původně se měly konat na jaře 1937), jejichž termín již nebylo možné dále odkládat (poslední obecní volby proběhly v roce 1932). To se ovšem podařilo jen částečně. Jak již bylo uvedeno, německé obyvatelstvo v pohraničních oblastech bylo už od března „masírováno“ henleinovskou propagandou, která se v období před volbami ještě vystupňovala. Především v řadě menších obcí byla podána pouze kandidátka SdP, což v praxi znamenalo, že se volby nekonal a všechny mandáty na radnicích převzali henleinovci.

Jedním z nejdůležitějších míst českého pohraničí, v němž se chystaly volby, byl Liberec, vnímaný již

před rokem 1918 jako „hlavní město“ českých Němců. V severočeské metropoli však žila také silná česká menšina a dalo se předpokládat, že ani německá levice mezi dělníky po krizi pomalu ožívajících průmyslových podniků neztratila všechny své pozice. Od roku 1929 libereckou radnici řídil senátor Carl Kostka (1870–1957), předseda Německé demokratické svobodomyšlné strany (Deutsche Demokratische Freiheitspartei - DDFP), která byla ve volbách v roce 1935 součástí Sudetoněmeckého volebního bloku. Na nátlak henleinovců však ze svého úřadu v polovině dubna 1938 odstoupil.

Na klid a pořádek v Liberci dohlížela státní policie, v jejímž čele stál od července 1935 policejní ředitel, vládní rada JUDr. Stanislav Benda. Jmenování tohoto dnes neprávem zapomenutého muže na tak důležitou funkci mělo své opodstatnění. Benda patřil již od vzniku republiky k nejdůslednějším a také nejúspěšnějším bojovníkům proti pravicovým i levicovým extremistům a různým separatistickým a iredentistickým hnutím, směřujícím proti integritě československého státu.

Právě na příkaz JUDr. Bendy byla v květnu 1938 pro potřeby policie pořízena fotografická dokumentace předvolební kampaně SdP v libereckých ulicích. Neznámý policejní úředník napsal na rub fotografii adresu a jméno majitele bytu nebo domu, který vybočoval svou „výzdobou“ z běžného standardu.

Volby v Liberci skončily drtivým vítězstvím henleinovců. SdP získala 33 ze 42 mandátů. Sjedené české strany však zaznamenaly úspěch a obsadily šest mandátů. Němečtí sociální demokraté získali dva a KSČ

jeden. Celkově tak SdP obdržela více než 90 % německých hlasů. O nejaktivnějších henleinovcích však měla liberecká policie i díky obecním volbám spolehlivý přehled a řadu z nich po vyhlášení mobilizace 23. září 1938 internovala.

Kolekci osmi desítek fotografií z května 1938 u sebe Benda v dramatických pomnichovských dnech spolu s jinými dokumenty uschoval a ty bezpečně přečkaly celou válku. V roce 1953 se jich po jeho zatčení zmocnila StB. Následně se staly součástí fondu

č. 522 Studijního ústavu ministerstva vnitra. V šedesátých letech 20. století byly tyto materiály jako osobní fond JUDr. Stanislava Bendy předány do tehdejšího Státního ústředního archivu, dnešního Národního archivu ČR, kde jsou deponovány dosud.

JUDr. Stanislav Benda (1886–1956)

Narodil se 14. listopadu 1886 v Němčičkách v okrese Hustopeče. Po maturitě v roce 1907 začal studovat na Právnické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, kde v roce 1913 také získal doktorát práv. Následně nastoupil službu v rakousko-uherské armádě a za 1. světové války byl důstojníkem vojenské justice. Sloužil na ruské, italské a balkánské frontě (mj. např. v Albánii). Okamžitě po 28. říjnu 1918 vstoupil do služeb nového státu a ještě jako voják odešel na Slovensko. Po demobilizaci získal místo u policie. Nejprve byl zařazen u policejního ředitelství v Košicích, kde se podílel na boji proti maďarské, ale i polské iredentě. Následně byl přeložen do Bratislavy a po náhlé smrti policejního ředitele JUDr. Jaroslava Klímy v roce 1927 se stal jeho nástupcem. Již v té době se nebál velmi ostře zakročit proti politikům zneužívajícím demokratický právní řád ČSR. Měl hlavní podíl na zatčení a odsouzení Vojtecha Tuky, představitele radikálně protičeskoslovenského křídla Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSĽS), za protistátní činnost. Počátkem 30. let působil v Praze, kde patřil k zastáncům tvrdého postupu proti provokacím komunistů, zneužívajících bídy všeobecné hospodářské krize. Svě pověsti dostal i v Liberci – v říjnu 1937 byl z jeho příkazu zatčen architekt Heinrich Rutha (1897–1937), jeden z nejvlivnějších politiků SdP a blízký spolupracovník Konrada Henleina. Rutha byl sice obviněn z homosexuálních styků s mladistvými, policie však v jeho bytě zabavila i řadu dokumentů, které jí umožnily pochopit taktiku SdP. Velmi tvrdě také postupoval proti příslušníkům (do 17. května 1938 ilegální) *Freiwilliger Schutzdienst* (Dobrovolná ochranná služba), tedy tzv. ordnerům, terorizujícím své politické odpůrce.

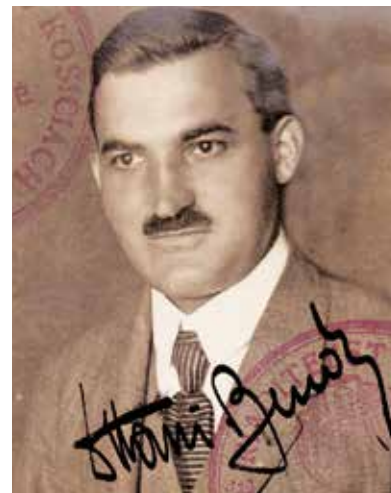
Nacisté ani komunisté mu to nikdy nezapomněli. Na své nové působiště, kterým se po Mnichovu stala Olomouc, dostával z Liberce výhružné anonymní dopisy a v lednu 1939 byl časopisem *Der Stürmer* označen za „bílého Žida“. Již druhý den po okupaci, 16. března 1939, byl postaven mimo službu. Koncem války se zapojil do odbojové činnosti v rámci jedné ze skupin ilegální organizace „Rada tří“. Po válce se jej jeho komunističtí odpůrci v novém Sboru národní bezpečnosti pokusili očernit, ale tento pokus jim nevyšel a Benda se vrátil do čela libereckého policejního ředitelství.

Ihned po únoru 1948 však byl „vyakčněn“ a 29. ledna 1953 zatčen. Důvodem byla původně zpravodajská činnost proti SSSR a KSČ, kterou měl z titulu své funkce vést v letech první republiky. Tato „trestná činnost“ však nemohla ani v rámci zmanipulovaného procesu stačit k odsouzení, takže žaloba podaná Krajskou prokuraturov v Praze téměř rok po jeho zatčení, 12. ledna 1954, účelově vinila Bendu z toho, že v době okupace prozradil nacistům během zhruba čtyř desítek výslechů, k nimž byl v průběhu šesti let předvolán, řadu závažných informací o fungování předválečné čs. policie a o agentech pro ni pracujících. Tím se měl dopustit vojenské zrady. I takové obvinění však bylo neudržitelné, vzhledem k tomu, že jeho činnost byla již po válce velmi podrobně prošetřována a nebylo v ní shledáno naprosto nic závadného.

Podle toho vypadalo také soudní přelíčení. Zatímco v hlavním líčení před prvoinstančním Krajským soudem v Praze byl dne 5. února 1954 uznán vinným v plném rozsahu a odsouzen na 15 let do vězení, dále k propadnutí poloviny majetku, ztrátě čestných práv občanských na 10 let a povinnosti uhradit náklady trestního řízení, v odvolacím líčení, které se konalo u Nejvyššího soudu v Praze přesně o tři měsíce později, byl rozsudek pro řadu procesních opomenutí a nejasností zrušen a vrácen k novému projednání. O Bendově odsouzení však již bylo zřejmě rozhodnuto, takže dne 20. srpna 1954 byl Krajským soudem v Praze opět uznán vinným ze zrady a znovu odsouzen ke stejnému trestu. Tentokrát již Nejvyšší soud jeho výrok dne 20. října 1954 potvrdil.

Na základě návrhu Bendovy manželky a synů byl Krajským soudem v Praze dne 9. prosince 1968 rozsudek nad JUDr. Stanislavem Bendou jako nezákonný zcela zrušen. On sám se však své rehabilitace již nedožil. Zemřel ve výkonu trestu, na Štědrý den roku 1956, krátce poté, co „oslavil“ 70. narozeniny.

Zdroj: ABS, f. Vyšetřovací spisy – Centrála (MV-V), vyšetřovací spis a. č. V-604 MV

JUDr. Stanislav Benda na pasové fotografii z 20. let, v době, kdy působil na policejním ředitelství v Košicích Foto: NA

Přehled sledovaných adres stoupců SdP v liberecké aglomeraci

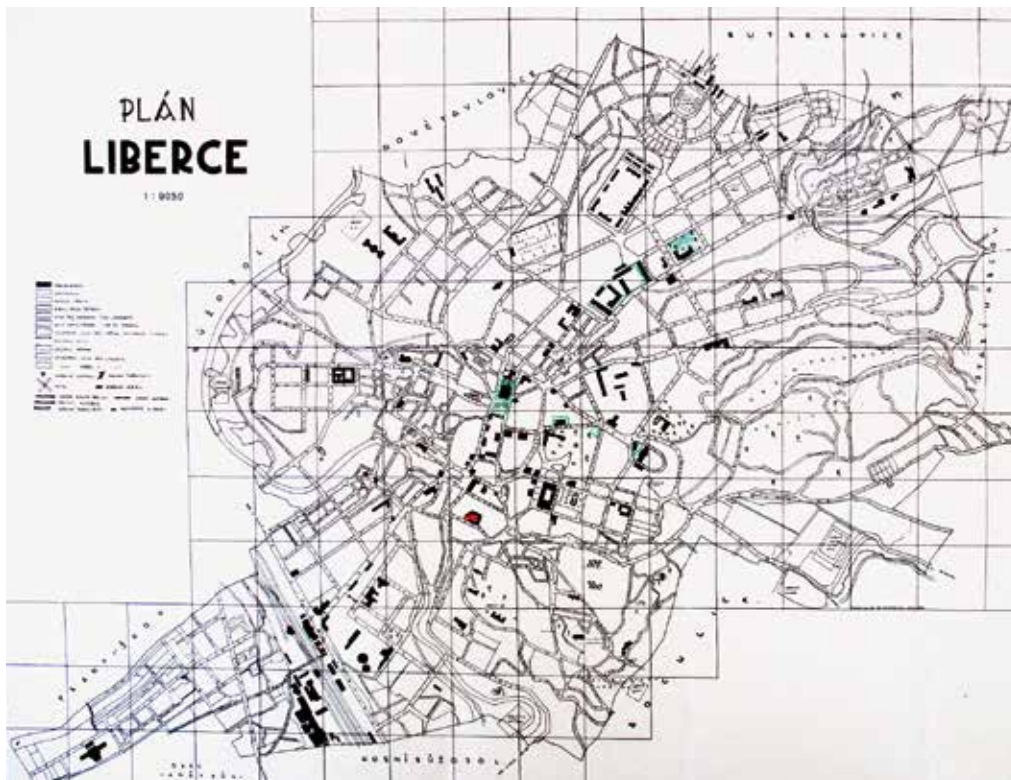
Adresa	Jméno
Frydlantská 1	Gustav Seidl
Frydlantská 24	Hans Teubner
Hanychovská 12a (22)	Josef Rolf a další
Hanychovská 25	?
Harcovská 1	Dělnická pekárna
Hraničářská 9	Wenzel Siegmund
Chrastavská 7	Hollamn
Chrastavská 19	Hans Jellinek
Chrastavská 50	Franz Henning, Wenzel Pix, Marie Wendler, Josef Jahn, Adolf Siegmann (?)
Jablonecké náměstí 13	Hans Krick
Jánská 13	Osvald Bergmann
Lázeňský vrch 1	Rudolf Braunnbürger
Malé náměstí 1	Marie Wolfová, Alfred Schöller (koňské řeznictví)
Masarykovo náměstí 7	?
Masarykovo náměstí 8	Ernst a Marie Weberovi
Masarykovo náměstí 13	?
Masarykovo náměstí 15a	Richard Sitte, Rudolf Zitta (I. patro)
Masarykovo náměstí 22	Otto Weichenhain
Na Skřivanech 5	?
Nádražní 6b	?
Nádražní 15	Gustav Neumann
Nádražní 29	Karl Sauer
Nádražní 39a	?
Nádražní 49	Glosser (kožešnictví)
Nádražní 51	Karl Simon
Schückerova 10	?
Schückerova 20	Emma Pfeifer
Schückerova 42	Josef Krober
Soukenné náměstí 9	Hermann Hörting
Staroměstské náměstí 2	?
Staroměstské náměstí 10	Anton Hein
Staroměstské náměstí 12	Paul Scholz, Adolf Wanger, Ing. Scholz, Josef Prade
Staroměstské náměstí 15	Franz Klinger

Adresa	Jméno
Střelecká ?	Anton Bittner
Střelecká ?	Erna Rieger
Střelecká 2	Gustav Töpfer
Střelecká 6 (Na Okrouhle)	Hilda Watzner
Střelecká 8	?
Střelecká 15	?
Střelecká 22	Metzner
Střelecká 29 (Kilichova 1)	?
Střelecká 30	Franz Kraus
Střelecká 39	Ferdinand Simon
Střelecká 40	Karl Fischer
Střelecká 44	Paul Renner, Adolf Hermann
Střelecká 194 (Starý Harcov)	Josef Körber
Turnerská 7	Reinhold Bergler
U Nemocnice 21	Alfred Ulmann
V Úvoze 1	?
V Úvoze 2	Hans Böhm
Vídeňská 35	Emanuel Hurka, Josef Prasse
Vídeňská 43	Alfred Bandisch
Vídeňská 45	?
Vídeňská 47	Ignaz Ulbrich
Vzdušná 20	Ernst Augustin
Waldštejská 19	Gisele Rutte, Rudolf Jöger
Železná 4	?
Železná 10	Josef Knobloch
Františkov, Masarykova 113	Marie Augstenová
Janův Důl 58	Karl Brodmann
Růžodol I, Chrastavská	Oskar Hübner
Růžodol I, Školní 271	Marie Holmannová
Růžodol I, Střelecká 346	?
Růžodol I, č. p. 49	Reinhold Keil
Růžodol I, č. p. 125	Gustav Elger, Josef Rohn
Růžodol I, č. p. 168	Heinrich Hübner, Heinrich Böhm, Josef Pikart
Růžodol I, č. p. 216	Edmund Peuker, Heinrich Wanka
Růžodol I, č. p. 335	Rudolf Halbich

Pozn. V rámci dokumentace byla několikrát vyfotografována i Dělnická pekárna v Harcovské ulici č. 1, nesoucí volební hesla KSČ. Některá jména, resp. adresy jsou nečitelné (v tabulce označeno otázkou).

Strážníci čs. státní policie v Liberci ve třicátých letech 20. století

Předválečná mapa centra Liberce

Budova libereckého policejního ředitelství na snímku z konce listopadu 1935

Předvolební agitace SdP na jaře 1938. Ještě je čas, ale je už za pět minut dvanáct...

Staroměstské náměstí č. 10 (dnes náměstí Dr. Edvarda Beneše). V odrazu výkladní skříně liberecká radnice, kterou po volbách v roce 1938 zcela ovládla Henleinova SdP.

Opatrnější henleinovci vyvěšovali vedle stranické i československou státní vlajku, jak to bylo vyžadováno např. na politických schůzích nebo v průvodech.

Masarykovo (nyní Sokolovské) náměstí č. 8. Dnes, tak jako kdysi, restaurace „Zlatý beránek“.

Masarykova ulice č. 113. Sudetský „Führer“ a koloniální zboží.

Střelecká ulice (dnes 5. května). Zaměstnankyně mléčného bufetu zřejmě netuší, že se usmívá do objektivu policejního fotoaparátu.

Roh ulic Střelecké (dnes 5. května) a Na Okrouhle č. 6. Stranický propagační materiál se prodával v politicky spřízněných papírnictvích.

Střelecká ulice č. 44 (dnes 5. května). Další mléčný bar stojící za Konradem Henleinem.

Turnerská třída č. 7 (dnes Sokolská ulice)

Koňské řeznictví na Malém náměstí č. 1

Nádražní ulice č. 15 (dnes 1. máje). Trafika nabízí kromě henleinovské propagandy téměř výhradně říšskoněmecké časopisy.

Vídeňská ulice č. 35. Mercedes mezi kočárky a místní vůdce.

Schückerova (dnes Pražská) ulice č. 42

Chrastavská ulice č. 50

Růžodol I, č. p. 125

Růžodol I, č. p. 216. Na rozdíl od Liberce, kde si SdP vylosovala číslo kandidátky 3, kandidovali „muži Konrada Henleina“ v Růžodole, patřícím do liberecké aglomerace, pod číslem 1. Růžodol byl připojen k Liberci až 1. května 1939.

Dělnická pekárna na Hanychovské ulici č. 1 (i na fotografii dole), od roku 1958 památkově chráněná industriální stavba z let 1910–1919, byla jednou z posledních bašt KSČ v „hnědém“ Liberci.

pd